

Reeks Spirituele Meesters

FRANCISCUS VAN ASSISI

Leven in zijn spoor

Reeks Spirituele Meesters

FRANCISCUS VAN ASSISI

Leven in zijn spoor

Klaas Blijlevens



CARMELITANA

© Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)

ISBN: 978-949-243-40-98

NUR 707

Wettelijk Depot: D/2017/0770/03

Vormgeving en cover: Press Point.be, Deinze

Druk: Acco

Inhoud

Voorwoord	7
1 De zoon van een koopman	11
2 Een jarenlang proces van omkeer	19
3 Evangelische broederschap	25
4 Zuster Clara	33
5 Bloemrijke verhalen	49
6 Van beweging naar structuren	71
7 De eerste en de tweede regel	79
8 De wijsheid van de Poverello	95
9 Gebeden	111
10 De laatste levensjaren	123
Bijlagen	149
Lectuur over Franciscus	157

Voorwoord

Grote heiligen stralen een sterke aantrekkingskracht uit. Franciscus van Assisi was een man uit de middeleeuwen. Al acht eeuwen zijn mensen door zijn persoon geboeid geraakt. De vele verhalen uit zijn leven spreken tot de verbeelding. En elke eeuw heeft weer een ander facet van zijn intrigerend leven ontdekt. Op een dramatische wijze nam hij afscheid van zijn vader. Hij kuste een melaatse. Het syrisch-orthodoxe kruis van San Damiano dat tot hem sprak, is wereldberoemd geworden. In Greccio speelde hij het kerstgebeuren na, compleet met os en ezel. En in de kille natte spelonk van La Verna werden Jezus' wondtekenen in zijn lichaam geprent en werd hij de eerste gestigmatiseerde in de westerse kerk. Maar Franciscus was vooreerst een broeder. Broederschap was zijn grote levensideaal. Daarom noemde hij zichzelf en zijn metgezellen de 'mindere broeders'. En heel de schepping werd zijn broeder en zuster: broeder zon en

zuster maan, broeder wind en zuster water, broeder vuur en onze zuster moeder aarde.

Voor het eerst in de geschiedenis koos enkele jaren geleden een paus de naam Franciscus als zijn pausnaam. Dat was een duidelijke verwijzing naar de man uit Assisi, maar ook naar diens manier van evangelisch leven. Geen wonder dat de Franciscus van acht eeuwen geleden weer hoogst actueel is geworden. In de problemen van onze tijd kan zijn manier van leven ons een weg wijzen. Ook Franciscus botste op de macht en rijkdom van de heersende klasse, op een achteloos voorbij leven, zelfs op het uitbuiten van mensen aan de rand van het maatschappelijk bestaan. Voor hem was iedereen broer en zus. Hij had oog voor de heilheid van de schepping. In al zijn schamelheid en sober bestaan was hij een man van vrede, ongewapend en ontwapenend. Voor een levendige kerkgemeenschap in de naaste toekomst kan het boeiende leven van de Poverello uit Assisi een sterk opwellende bron van inspiratie worden.

Dit boekje wil geen heiligenleven presenteren. Het wil Franciscus tonen als iemand die het evangelie op een authentieke wijze heeft beleefd. In een tijd waarin kerk en maatschappij sterk veranderen (eerste hoofdstuk) zoekt Franciscus, zoals de koopman uit het evangelie (Mt 13,45), naar zijn levensparel (tweede hoofdstuk). Hij vindt die in teksten van het evangelie. Hij krijgt volgelingen (derde en vierde hoofdstuk). Het leven naar het evangelie in broederschap brengt vreugde maar vraagt ook om structuren (zesde en zevende hoofdstuk).

Bloemrijke verhalen schetsen ons het ongedwongen en eenvoudige leven uit de begintijd van de broederschap (vijfde hoofdstuk). Uit de rijkdom aan teksten van Franciscus die de traditie voor ons bewaard heeft, bespreken wij enkele wijsheidsspreuken en gebeden (achtste en negende hoofdstuk). In de laatste drie jaren maakt Franciscus opmerkelijke gebeurtenissen mee (tiende hoofdstuk). Ook na zeven eeuwen wijst hij nog steeds een weg voor mensen die zich geboeid weten door iemand die een levend model was van waarachtig evangelisch leven.

1

De zoon van een koopman: jeugdijaren (1181/82-1202)

‘Tot zijn 25ste jaar overtrof hij al zijn vrienden in lichtzinnigheid en was hij zelfs hun aanvoerder. Hij droeg zwierige verfijnde kleding, was zeer rijk maar daarom nog niet gierig. Integendeel, hij was verkwistend, handig in het zakenleven maar hij zag er niet tegen op om zomaar geld uit te geven.’¹ Aldus Thomas van Celano (1190-1260), een tijdgenoot en medebroeder van Franciscus, in zijn eerste levensbeschrijving van 1228. Franciscus werd geboren in 1181 en gedoopt in de San Rufino te Assisi met de naam Joannes, hem door zijn moeder Pica gegeven. Maar zijn vader,

1 naar 1 Cel 2

Pietro Bernardone, een rijke lakenkoopman, heeft uit voorliefde voor Frankrijk die naam veranderd in ‘het fransmanneltje’, Francesco.

Thomas van Celano liet ons ook een levendige beschrijving van Franciscus na: ‘Hij kon goed spreken, was aangenaam in de omgang en van nature vredelievend. Hij zag er vriendelijk uit en was klein van postuur. Hij had geen al te groot rond hoofd met een langwerpige gezicht, een plat laag voorhoofd, kleine donkere ogen en donker haar. Hij had een krachtige, heldere en duidelijke stem.’² Hij leerde rekenen, schrijven en Latijn op de kapittelschool, naast de kerk van Sint Gregorius. Hij hield van poëzie en van de Provençaalse ridderlijke minneliederen. Hij leefde weelderig, was een gezellige praatvaar en charmante vriend. Hij werd leider van de jeugd. Ridder worden was zijn grote ideaal.

In de bloeitijd van de Middeleeuwen (1000-1300) leidde de kerk als een machtig instituut de westerse maatschappij. Men wilde het Rijk Gods op aarde realiseren: de aarde moest het spiegelbeeld zijn van de hemel. De paus was het geestelijk hoofd en de Duitse keizer de leider op wereldlijk vlak. In feite hebben paus en keizer heel de middeleeuwen door een felle strijd gevoerd om hun onderlinge machtsverhouding. De pausen traden vaak op als vorsten, de keizers mengden zich te veel in kerkelijke zaken. Daardoor ontstonden wantoestanden. De paus werd meer vorst dan vader, de priester meer

2 1 Cel 83

leenheer dan herder, de kloosters rijke eigenaars van uitgestrekte landbouwgronden.

De middeleeuwse samenleving was feodaal opgebouwd uit drie standen. De adel (ridders), de maiores, hadden gronden en vormden een eigen stand met een rijke invloed. De clerus als bedienaars van het rijke instituut dat de kerk is, kwam bijna altijd voort uit de stand van de adel. Het gewone volk als derde stand bestond uit de minderen, de minores en dus de ondergeschikten van de adel. Zij bewerkten als boeren hun gronden en genoten daardoor ook een zekere bescherming van de heer aan wie ze toebehoorden. Een stuk land (foedum) was immers het centrum van het bestaan met afhankelijkheidsrelaties van leenheer en leenman.

Langzaam komt hier verandering in. Er komen scheuren in het feodale stelsel door de opkomst van de steden, gebaseerd op handel en de geldeconomie. Beïnvloed door kruistochten (de eerste in 1096 en de laatste in 1270) ontstaat er een druk handelsverkeer door de kooplui en bloeit het gildewezen. Er komen marktplaatsen en versterkte steden met een rijke burgerij. Naast de grond bezittende standen, de adel en de clerus, wier rijkdom op het platteland ligt, komt nu een nieuwe leidende klasse op: die van de ondernemende burgers, de kooplui en handelaars wier rijkdom het geld is.

Mensen ontdekken dat handel drijven winst betekent en dat je deze naargelang eigen inzicht en inzet kunt opvoeren. Zo word je rijk. Tot nu toe ben je rijk door

afkomst en een grote erfenis van de landadel. Nu wordt geld de mobiele rijkdom die past bij een reizend leven. De handelaars en werklui gaan zich in steden verzamelen, van waaruit ze hun handelsroutes en markten beschermen. Ze richten er gilden op en organiseren het samenleven in de stad in functie van de handel en de nijverheid. Ze kiezen een stadsbestuur om de stad zelf te besturen in plaats van de adel of de vorst.

Ze worstelen zich los uit de macht van de adel, ze komen er tegen in opstand en vechten om de hegemonie. Door het toenemen van de welvaart - voor de nieuwe stand van de burgers althans - groeit een nieuwe stadscultuur. Velen leren lezen en schrijven. Zo krijgen ze toegang tot de bronnen van kennis en cultuur die voorheen alleen bereikbaar waren voor de adel, de vrouwen van de adel en de geestelijken. Het is overduidelijk dat de wedijver om de winst en de gewapende conflicten, vooral voor de zwakkeren in de middeleeuwse maatschappij, een bron van ellende en armoede worden.

Er is nog een derde kenmerk van deze middeleeuws samenleving. Want ook toen was Gods Geest werkzaam in de kerk. Er ontstaan allerlei vernieuwingsbewegingen. Onder invloed van Anselmus van Canterbury (1033-1104) en Bernardus van Clairvaux (1098-1153) die leven in de eeuw vóór Franciscus en Clara, veranderen geleidelijk het mensbeeld en het Godsbeeld. De kruisvaarders keren terug met verhalen over de plaatsen waar Jezus had geleefd. Men krijgt meer aandacht voor het

mens- zijn van Jezus. In Hem is God ons nabij gekomen. God weerspiegelt zich in het aardse leven van Jezus. Elke mens kan naar God opgaan, naar Hem toegroeien door persoonlijk engagement en niet door hoge afkomst. De mens kan door navolging spiegel zijn van God voor anderen.

In de beleving van het geloof gaat het om het gelijkvormig worden aan Christus en om te leven zoals Hij heeft geleefd. De mens als beeld van God heeft vele middeleeuwse schrijvers gefascineerd. Christen zijn bestond erin dat de mens zijn gelijkenis met God waar maakt. Daarvoor moest hij zich spiegelen aan een model: Jezus, de apostelen, de heiligen, zelfs orderegels waren model.

De nieuwe religieuze groeperingen die ontstaan, zijn geraakt door het leven van Jezus: ze trekken rond, prediken en leven in volstrekte armoede zoals Hij. Ze weerspiegelen met hun leven het leven van de arme Christus. Tegelijk leggen ze met hun levenswijze een vinger op de zwakke plek van de stadscultuur met haar niets en niemand ontziende winsthonger. Zo drukken ze hun verlangen uit naar een eenvoudige kerk, een arme kerk. De kerk zelf en vele bedienaars hebben de draai naar de nieuwe cultuur nog niet gevonden: men is erg op zijn hoede voor de armoedige boetepredikers die bij het volk zeer populair zijn en een grote aantrekkingskracht hebben.

Er ontstaat vooral een krachtige beweging onder de vrouwen. Ze worden begijnen genoemd en kiezen voor zichzelf andere wegen dan die voor hen zijn weggelegd. Ze onttrekken zich aan het voor hen gearrangeerde huwelijk op basis van grondbezit en machtsuitbreiding. Om hun keuze en inzet te beleven zoeken ze een eigen leefruimte. Volgens de toenmalige Kerkelijke wetgeving wordt de stem van de vrouw serieus genomen en moet ook zij het jawoord geven. Daarom zal Clara elke huwelijks-kandidaat weigeren. Voor deze vrouwen is een leven in armoede en deemoed, in eenvoud en eensgezindheid een eigen keuze en een teken van bevrijding. Tevens is het een vorm van protest tegen eer, macht en bezit als opgelegde richtlijn voor hun leven.

Terwijl de kerk het beeld vertoont van een rijke en machtige organisatie, ontwaakt bij het volk het verlangen naar het echte evangelie. Sinds 1100 gonst het in Europa van rondtrekkende boetepredikers. Ook bij het gewone volk is er een terugkeer naar het evangelie te bespeuren. Men wil weer gaan leven zoals vroeger de apostelen en zoals Jezus dat zelf deed: rondtrekkend preken van dorp tot dorp, in armoede en eenvoud. Zij leven van handenarbeid en doen werken van barmhartigheid. Door woord en voorbeeld wekken zij de mensen op tot bekering van hun leven.

Waldenzen en Humiliaten zijn de twee nieuwe groepen die zich de ware volgelingen van het evangelie noemen. Ze leven in uiterste armoede en proberen het evangelie letterlijk te beleven in het voetspoor van Jezus

en de apostelen. Het zijn leken, geen kloosterlingen. Zij leven volgens de zendingsrede (Mt. 10): zonder bezittingen en geld (in armoede dus). Door handenarbeid voorzien ze in hun levensonderhoud, ze verzorgen melaatsen, preken de vrede en dragen geen wapens. Ze leggen geen eden af en gaan evangelisch gekleed d.w.z. niet in dure kleding en barrevoets. Ze zijn tegen de oude monnikenorden, omdat die rijk waren en afgezonderd leefden.

Rond 1175 wordt de rijke koopman en ex-woekeraar Petrus Waldes te Lyon getroffen door het woord van Christus tot de rijke jongeling en bekeert zich tot een evangelisch leven. Hij verkoopt wat hij heeft en preekt in armoede op de pleinen van de steden boete en onthechting. Hij krijgt volgelingen die men de 'Armen van Lyon' of Waldenzen noemt. De Humiliaten in Milaan willen als groep een evangelisch leven leiden als reactie op de groeiende weelde in de rijk geworden steden (1150-1180). Zij hebben een eigen leefprogramma, preken boete en terugkeer naar God en leven in uiterste soberheid.

Hoezeer hun bedoelingen ook oprecht waren, toch kwamen deze twee volksbewegingen gaandeweg in conflict met de kerk omdat ze een eigen weg gingen in de beleving van het katholieke geloof. Ze hadden vaak scherpe kritiek op de clerus, matigden zich priesterlijke bedieningen aan en weken af van de Kerkelijke leer. Zo kwam de goedbedoelde hervorming buiten de kerk terecht, hoewel ze aanvankelijk een goedkeuring

van de paus hadden gekregen: de Humiliaten in 1201 en de Waldenzen in 1208.

Het evangelisch armoede-ideaal stond in de twaalfde en dertiende eeuw bij de gewone mensen in hoog aanzien. Zij proefden de idealen van de oerkerk uit de begintijden van het christendom en hadden vaak meer sympathie voor deze eenvoudige gelovigen dan voor de clerus die in welstand leefde en in hooghartigheid op deze nieuwe bewegingen neerzag. De kerkelijke leiders, zelf verstrikt in rijkdom en macht, hebben getracht deze bewegingen binnen de kerk te houden. Maar helaas gingen vele vernieuwingsbewegingen voor de kerk verloren.

De beweging die in Assisi onder inspiratie van Franciscus tot stand kwam en die dezelfde kenmerken vertoonde als genoemde nieuwe bewegingen, bleef behouden dankzij de goede verstandhouding met de kerkelijke leiding én de uitdrukkelijke wens van Franciscus dat zijn volgelingen het 'katholieke geloof' niet alleen zouden belijden maar ook naar dat geloof zouden leven in gehoorzaamheid aan de paus van Rome.

2

Een jarenlang proces van omkeer (1202-1209)

In 1198 brak er een volksopstand uit in het kleine stadje Assisi dat behoorde tot het hertogdom van Spoleto en een eigen bisschop had. Het volk van Assisi snakte naar vrijheid en wilde loskomen uit de greep van de keizerlijke troepen die de Rocca bezetten. Assisi werd beschouwd als een keizerlijke stad. Franciscus en zijn vrienden namen in 1198 deel aan de bestorming van de Rocca, waar de Duitse hertog zich bevond met heel zijn garnizoen. Hij werd er verslagen door de burgers van Assisi, dat de bezittingen van de gevluchte adellijke families plunderde. In de herfst van 1202 vond er weer een vijandelijk treffen plaats in de slag bij Collestrada. Daarbij werd Franciscus gevangen genomen. In de

vunzige kerker in Perugia raakte hij in een depressie. Een jaar later werd hij door zijn vader vrijgekocht. Gevangenschap en ziekte hadden hem ontredderd. Heel langzaam krabbelde hij er weer bovenop. Hij besprak zijn situatie met een vriend, maakte wandelingen in de natuur en kroop in een grot om na te denken. Wat is er toch met mij aan de hand?

Hij stort zich in een nieuw avontuur. Want hij blijft ervan dromen om ridder te worden. De paus bereidt een nieuwe kruistocht voor om het Heilig Land te heroveren (1205). Het is verzamelen geblazen in Apulië en Franciscus trekt er in ridderuitrusting heen. Maar hij raakt niet ver. In Spoleto hoort hij in een droom de vraag: 'Wie is er in staat je meer te geven, de heer of de knecht?' En Franciscus antwoordt: 'De heer'. 'Waarom verlaat je dan de Heer ter wille van de dienaar en veronachtzaam je de koning voor de onderdaan', vraagt de stem. Franciscus begrijpt dat met die knecht of onderdaan de paus is bedoeld. Ontredderd keert hij terug naar Assisi. Dat was de tweede desillusie. Hij verkoopt zijn wapenuitrusting op de markt van Foligno en zoekt onderdak bij de priester van de veldkapel van San Damiano. Hij durft zijn vader en zijn vrienden niet onder ogen te komen, hij voelt zich mislukt.

In het massieve gebouw van het genieten, in de droomwereld van roem en eer komt een barst, een aanraking vanuit een andere wereld. Franciscus zoekt eenzame plaatsen op om na te denken en te bidden. Hij wordt gevoelig voor wat er zich in zijn binnenste